

Hur vanligt är det att ha varit fosterbarn?

En deskriptiv epidemiologisk studie med några metodologiska reflektioner.

BO VINNERLJUNG

Uppgifter om hur många i en nationell population som varit fosterbarn är sällsynta i internationell forskning. Tillgänglig information om vårdsystemens omfattning härrör vanligen från tvärsnittsstatistik. I artikeln redoviss en studie av tre svenska årskohorters erfarenhet av samhällelig vård under uppväxten samt görs ett försök att uppskatta hur stor del av Sveriges befolkning som någon gång varit i fosterhem eller på barn/ungdomshem.

Inledning och syfte

Undersökningen som redovisas ingår i ett forskningsprojekt om fosterbarns liv som vuxna där även fosterbarnsvårdens omfattning i Sverige undersökts. Hur många barn berörs? Svensk statistik och forskning ger begränsade svar. Här presenteras resultaten från en deskriptiv epidemiologisk studie av tre ålderskohorter, baserad på registermaterial från Statistiska Centralbyrån (SCB), som gjorts med två syften:

- att försöka svara på frågan »Hur vanligt är det att ha varit fosterbarn?»
- att få metodologisk erfarenhet genom att pröva kohortunderlag och längdsnittsmetodik i en studie med barnvårdsmaterial, vilket hittills har gjorts i begränsad utsträckning i Sverige.

De vanligaste sätten att beskriva fosterbarnsvårdens omfattning

Antal fosterbarn i vård ett visst datum eller under ett visst år

Omfattningen av fosterbarns- och dygnsvården för barn och ungdomar visas vanligen genom att man anger hur många barn

Bo Vinnerljung är fil dr och arbetar som forskningsledare vid CUS (Centrum för Utvärdering av Socialt Arbeta), Socialstyrelsen i Stockholm. Han disputerade nyligen vid Socialhögskolan i Lund med sin avhandling *Fosterbarn som vuxna*.

som är placerade sista dagen på året. Detta tvärsnittsmått används både av enskilda kommuner och i SCBs årsstatistik. 31 december 1993 fanns 8.917 barn i familjehem under pågående vård jml. Sol eller LVU (SCB, 1994). De barn som är placerade i familjehem enligt Omsorgslagen är då inte medräknade. Vill vi använda den äldre definitionen på »fosterbarn« tillkommer även s.k. privatplacerade barn¹. Men vi kan inte från SCBs siffror exakt säga hur många barn som varit placerade i familjehem under ett visst år. Socialstyrelsen bedömer antalet barn i vård under ett helt år, inklusive placeringarna jämlikt Omsorgslagen, till 60 procent fler än antalet sista dagen på året (SoS-rapport, 1990:4). Eftersom de flesta fosterbarn har längre vårdtider än ett år blir det rimligt att betrakta även »antal barn i vård under året« som ett tvärsnittsmått (se t.ex. Nilsson, 1986; Vinnerljung, 1989; Hessle, 1988; Ljunggren, 1991; Länsstyrelsen i Stockholms län, 1994).

Definitionen i statistiken av vad som är ett fosterbarn har skiftat över tid, både åldersmässigt och juridiskt, liksom sättet att redovisa. Fram till 1963 skötte Socialstyrelsen den årliga redovisningen, inte SCB.

Dessutom underskattar äldre statistik antalet barn i vård, beroende på hög underrapportering från kommunerna till centrala myndigheter (se undersökning redovisad i Samhällets Barnavård år 1940). Det är därför svårt att noggrant beräkna långsiktiga volymmässiga förändringar av fosterbarnsvården. I tabell 1 återges några avrundade siffror för att illustrera utvecklingen sedan 1950.

Tabell 1

Antal fosterbarn i vård den 31 december 1950–1990

År	Antal	Källa
1950	28.000	Samhällets Barnavård år 1950
1960	28.000	Samhällets Barnavård 1960
1970	16.000	SCB/Statistisk Årsbok 1972
1980	14.000	SCB/Statistisk Årsbok 1982/83
1990	10.000	SCB/S32 SM 9101

Tabellen innehåller flera brister: definitionen av fosterbarn är inte den samma för alla år, numeriska tal har inte relaterats till demografisk statistik m.m. Men den visar i varje fall att den grupp som av myndigheterna kallas »fosterbarn« har minskat drastiskt i antal sedan 1950 (jfr SoU 1974:7). Även för 1991–1993 har motsvarande årssiffra fortsatt sjunka.

Antal vårddygn

Vård av barn och ungdomar i fosterhem är en mer omfattande verksamhet än institutionsvård eftersom vårdtiden oftast är längre. Om vi räknar antalet vårddygn (en person i vård ett dygn = ett vårddygn) utgjorde fosterhemsplaceringar 75 procent av all årlig dygnsvård för barn och ungdom 1992. Samma år »producerade« vårdformen 3,2

1 Med privatplaceringar avses arrangemang där föräldrar lämnat sitt barn i en annan familjs vård och i avtal dem emellan reglerat förhållandet (ersättning m.m.). Fosterföräldrarna har m a o fått sitt uppdrag från barnets vårdnadshavare, inte från myndigheten som vid en »vanlig« fosterhemsplacering. Socialtjänstens uppgift vid en privatplacering är att utreda/godkänna familjen där barnet ska bo samt att utöva tillsyn (se även diskussion i Vinnerljung, 1996a, 1996b). Numera används termen »medgivandeärenden«.

miljoner vårddygn, en minskning med 13,5 procent på fem år (SoS-rapport 1990:4; Socialstyrelsen följer upp och utvärderar, 1994:10). Fosterbarnsvården utförs i enskilda familjer på uppdrag från Socialtjänsten, en slags entreprenadsituation. Om vi lägger till privata institutioner kan man säga att dygnsvården av barn och ungdom till minst 80 procent drivs i privat regi (a a), troligtvis den mest privatiserade sektorn i vård-Sverige hur man än räknar. Det är främst enskilda kommuner som använder sig av måttet »antal vårddygn under året« – som också är ett tvärsnittsmått – för att beskriva omfattningen av dygnsvårdsinsatserna (se t.ex. Linderot, 1992).

Tvärsnittsmåtterns begränsningar

Oavsett sammanhang beskrivs omfattning och utveckling av både fosterbarns- och dygnsvården av barn och ungdom i Sverige nästan ensidigt med hjälp av olika tvärsnittsmått. Även de i SCB-statistiken återkommande redogörelserna för hur många promille av landets barn som är i vård tecknar en bild av situationen en given dag eller ett visst år. Historiska beskrivningar av samhällets åtgärder för barn och ungdom har också vanligtvis utgått från tvärsnittsdata (t.ex. Johansson, 1980).

Tvärsnittsmått har flera begränsningar, även om definitionen är konsistent över tid (jämför diskussion i Salonen, 1993). De säger inget om hur många människor som berörs annat än under en dag eller ett år. Siffrorna blir en slags snap-shot bild med smal eller bred kameravinkel, kontrasterat mot de »rörliga bilder« man får genom längdsnittstudier. Medan modern svensk fosterbarnsforskning mest har använt sig av longi-

tudinella undersökningar för att beskriva och förstå vårdformen (Bohman & Sigvardsson, 1980; Vinterhed, 1985; Hessele, 1988; Börjeson & Håkansson, 1990; Cederström, 1990, 1994; Andersson, 1984, 1988, 1995) är vår kvantitativa bild formad av tvärsnittsmåtten. Det är inte bara ett svenskt fenomen, flera amerikanska forskare har klagat över samma sak (t.ex. Fein et al, 1990; Goerge, 1990). Konsekvenserna är flera, bland annat är flera frågor om vårdformens dynamik svagt belysta. Kopplingen av interventioner i barnfamiljer till strukturella faktorer är också outvecklad (jfr Bebbington & Miles, 1989; Lindsey, 1992; se även diskussion i Cwikel, 1994; Goerge et al, 1994). Salonen (1993) har visat att ett långvarigt ensidigt utnyttjande av tvärsnittsmått på socialbidragsområdet har lett till bestående skeva föreställningar om bland annat bidragsformens betydelse i försörjningssystemet.

Epidemiologisk forskning om fosterbarn och barn i dygnsvård

Levnadsnivåundersökningarna – som startade med Låginkomstutredningen 1968 och som senare utfördes av Institutet för Social Forskning 1974, 1981 och 1991 – snuddade vid frågan om hur många i befolkningen som varit fosterbarn med en av de återkommande intervjufrågorna:

Bodde Ni hos båda Era riktiga (biologiska) föräldrar under hela Er uppväxttid, dvs. fram till det Ni fyllt 16 år? Om nej, vad berodde det på? (Vuksanovic, 1979, s 44).

Men man kan inte utläsa hur många som hade varit i fosterhem på grund av utformningen av svarsalternativen. Trots att födel-

seären för intervjupersonerna fram till 1981 års undersökning varit spridda mellan 1890 och 1965, är andelen som vuxit upp hos båda föräldrarna förbluffande konstant över åren, runt 85 procent (Eriksson & Åberg, 1984).

Svensk barnvårdsforskning innehåller för övrigt nära nog inga epidemiologiska studier om omhändertaganden eller fosterhemsplaceringar. Ett undantag är Eivor Höglund Davilas och Elisabeth Landgren-Möllers (1991), gjord på SCB-material. Den är dessutom en av få svenska barnvårdsstudier med rikstäckande material. Inom ramen för en årskohort (alla födda 1976 i Sverige) analyserades samtliga barn – 1.350 – som omhändertogs frivilligt eller med tvång någon gång under sina första sju levnadsår. Forskarna använde flera olika register – folk- och bostadsräkningen, kriminalregister m.m. – och analyserade sedan sitt material med regressions- och risknivåanalys. Mammans flyttningar efter barnets födelse fick en närmast spektakulär statistisk betydelse. Efter multivariatanalys var risken för omhändertagande 60–100 gånger större om mamman flyttat 3 gånger eller mer under barnets livstid jämfört med färre flyttningar under samma tid. Forskarna menar att resultaten pekar på metodens begränsningar (jämför Ekström, 1993). Ett annat undantag är en stor Socialstyrelsestudie av invandrarbarn i fosterbarnspopulationen (SoS-rapport 1995:7). Bland utländska epidemiologiska barnvårdsstudier är kanske Bebbington & Miles (1989) den mest kända (jämför Lindsey, 1992 om USA). De undersökte drygt 2.500 brittiska barn som kom i samhällelig dygnsvård under ett halvår, analyserade materialet med logistisk regressi-

on, och beräknade sannolikheten för att olika kombinationer av bakgrundsfaktorer – socioekonomiska och demografiska – skulle medföra intagning till dygnsvård.

Uppgifter om fosterhemsplacerade barn från utsatta svenska populationer undersökta utanför dygnsvårdssammanhang finns f.ö. som »spridda skurar« i ett fåtal rapporter. Mycket hög frekvens av fosterhemsplaceringar har rapporterats om

- barn till narkotikamissbrukande kvinnor i en studie. Underlag var alla kända amfetaminmissbrukande kvinnor som födde barn i Stockholm under 19 månader (Billing et al, 1979, 1980, 1985, 1988; Larsson, 1980; Eriksson et al, 1985, 1989; Eriksson & Zetterström, 1987).
- barn till förståndshandikappade mödrar, flera studier (Rönström, 1981; Gillberg et al, 1983; Kollberg, 1989).
- barn till psykiskt sjuka kvinnor, dock bara i en studie. Margareta Bågedahl-Strindlund (1987) fann i sin uppföljning av 177 barn till kvinnor som varit psykiskt sjuka i nära anslutning till förlossningen att vart tredje barn varit i fosterhem någon gång i förskoleåldern.

Undersökningar av kliniska material antyder att även alkoholmissbrukande kvinnors barn är en extrem riskgrupp för intagning till dygnsvård (Aronsson & Hagberg, 1993) medan barn med alkoholiserade fäder är det i mindre utsträckning (Rydellius, 1981).

Metod

För att få veta hur många barn som berörs av fosterbarnsvården har frågeställningen omformulerats: hur många har någon gång un-

der sin barndom varit placerade i fosterhem? Man kan söka svar på på olika sätt. Frågan kan ställas till en befolkningsgrupp i ett geografiskt område (t.ex. Wohlkind & Rutter, 1973; Wohlkind, 1977; Royse & Wiehe, 1989). Ett alternativ är att göra – eller använda data från – större, nationellt representativa survey-undersökningar (Mapstone, 1969; Cook, 1992). SCB:s registersystem öppnar vägen för ett betydligt enklare förfarande.

Från SCB:s register över Socialtjänstens insatser för barn och unga (även kallad »det historiska barnavårdsregistret«, se beskrivning i t.ex. SCB, 1994) har hämtats data om alla barn födda 1972, 1973 och 1974 som någon gång före sin 18-årsdag noterats för dygnsvårdsinsatser från Socialtjänsten, det vill säga alla som någon gång varit placerade i familjehems- och/eller institutionsvård. Registret innefattar inte s.k. privatplaceringar. Dessa ingick i den tidigare Barnavårdslagens fosterbarnsbegrepp (före 1982). Alla »fosterbarn« är med andra ord inte registrerade. Definitionen på dygnsvårdsplacerade blir mycket vid, allt från en dags till 18 års vårdtid. Siffrorna har sedan jämförts med det totala antalet barn i ålderskohorterna: alla barn i Sverige födda 1972–74. Jämförelsen har gjorts årsvis, vilket innebär att invandrade barn som tillkommit under åren är med. Kohorterna är ungefär lika stora: 109–112.000 vid första levnadsåret och 113–115.000 vid det artonde (ökning 2,9–4,4 procent). Förändringen är större ju yngre kohorten är.

Inget egentligt urval har gjorts utan alla kohorter som varit möjliga och rimliga att använda ingår i studien. SCB:s »historiska barnavårdsregister« tillkom först 1969. Uti-

från en annan undersökning som använder liknande material från tiden 1969–1974 (Vinnerljung, 1995; 1996a) antyder omfattningen på data att registret under de första åren befann sig i ett uppbyggnadsskede. Inrapporteringen från kommunerna till SCB verkar först 1972 ha nått en någorlunda stabil nivå. Det är med andra ord troligt att årskohorten med det födelseåret är den första som är någorlunda tillförlitligt representerad från första levnadsåret. För att följa kohorterna under hela barndomen måste de yngsta ha hunnit fylla 18 år 1992 (sista året för registersökning), det vill säga födda senast 1974. Detta innebär att studien är en åldersgruppsundersökning, inte en kohortundersökning, eftersom sådana vanligen innefattar jämförelser mellan olika, ej varandra närliggande kohorter. En jämförande kohortstudie med samma design och källmaterial är helt enkelt inte möjlig än.

Felkällor

1. Underrapportering har tidigare lett till att riksövergripande barnavårdsstatistik underskattat antalet barn i vård. Hur det är idag vet vi inte men troligen är problemet jämförelsevis litet. Ett PM från Socialstyrelsen (1994) visade på stora brister avseende kommunerna rapportering om förändringar av vårdform vilket medförde att antalet yngre barn i långvarig institutionsvård *överskattades*.
2. Dygnsvårdsnoterade barn som avlidit eller utvandrat efter registreringen sorteras inte bort utan »följer med« i i de årsvisa jämförelserna med alla levande barn födda samma år som bor kvar i landet. De avlidna barnen är mycket få (se Vinnerljung, 1995) vilket gör den sidan av felkäl-

lan försumbar. Däremot saknas helt underlag för att uppskatta effekten för barn som först varit i dygnsvård och sedan utvandrat. Allmänt är utvandringen i barndomen är störst före 5 års ålder (<0.5 procent av åldersgruppen under 1981–1985 enligt siffror i Statistisk årsbok, 1994). Troligen utvandrar färre dygnsvårdade barn jämfört med jämnåriga i övriga befolkningen.

3. Barns erfarenheter av dygnsvård utanför Sverige har självfallet inte noterats.
4. S.k. privatplacerade barn är inte medtagna.

Förutom problemet att privatplacerade barn inte ingår är felkällornas inverkan på förekomst i registret antagligen liten. Omfattningen av fel är dock okänd eftersom ingen större studie har gjorts för att kontrollera tillförlitligheten i SCBs material.

Resultat

Först redovisas alla med registrerad erfarenhet av samhällelig dygnsvård, inte bara f.d. fosterbarn (tabell 2 nedan).

Sammanlagt 11.000 barn födda 1972–1974 har enligt SCB varit i dygnsvård någon gång under sin barndom. Pojkar är något

överrepresenterade: 52,8 procent när kohorterna slås samman. 3,2 procent av alla födda 1972–1974 hade varit i samhällelig dygnsvård före 18 år. På motsvarande sätt hade 2,3 procent någon gång vårdats i fosterhem – en stor grupp av dessa både i familjehem och på institution – medan en procent bara hade varit placerade på institution men aldrig i familjehem.

Det finns skillnader mellan de tre årgångarna. I äldre kohorter har fler barn varit dygnsvårdsplacerade än i yngre. Bland barn födda 1974 har 13 procent färre erfarenhet av dygnsvård under uppväxten jämfört med de som föddes två år tidigare. Minskningen under samma tid av barn som vid 18-årsdagen enbart varit på institution är 21 procent, en hög siffra. Motsvarande tal för fosterbarnen är lägre, bara 8 procent. Det är framförallt vård på institution under spädbarnstiden som blir ovanligare. Under första halvan av 70-talet pågick något av en avinstitutionalisering av svensk barnavård, vilket sannolikt avspeglas i materialet. Antalet platser på barnhem/upptagningshem och spädbarnshem nästan halverades mellan 1970 och 1975 (Andersson, 1984). Utvecklingen verkar dock ha varierat mycket mellan olika kommuner. I en undersökning av

Tabell 2

Erfarenhet av dygns- och fosterbarnsvård bland barn födda 1972–1974, bosatta i Sverige

födelseår	antal registrerade för dygnsvård	antal registrerade för f-hemsvård	% av kohorten med erfarenhet av dygnsvård	% av kohorten med erfarenhet av f-hemsvård
1972	3.929	2.675	3,43%	2,33%
1973	3.632	2.554	3,22%	2,26%
1974	3.441	2.455	3,02%	2,15%
totalt	11.002	7.684	3,22%	2,25%

spädbarnsplaceringar i Stockholm noterades ingen signifikant minskning av antal placerade barn i förhållande till antal levande födda barn under hela 70-talet (Larsson & Ekenstein, 1983). De tydliga skillnaderna mellan årskullarna understryker vikten av egentliga kohortstudier, jämförelser av kohorter från olika perioder, bland annat för att undersöka kohort- och periodspecifika influenser (jämför Fridlitzius, 1989).

Proportionell erfarenhet av olika slags dygnsvård

Resultaten visas i diagram 1–3. Måttillfällena är 31 dec varje år, från födelseåret till året då personerna fyller 18 år. Diagram 1 visar *prevalensen* uttryckt i procent av kohorternas storlek samma år, det vill säga hur

stor andel av kohorterna som hade dygns- eller fosterbarnsvårdserfarenhet i en viss ålder. Andelen med erfarenhet från fosterbarnsvård växer relativt jämnt under hela 18-årsperioden. Däremot är gruppen som bara varit på institution relativt konstant från spädbarnsåren till tonåren då den ökar igen.

Årsvis tillskott av nya barn

I diagram 2 och 3 visas *incidensen* för studiepopulationen uttryckt i antal barn, det vill säga hur många nya barn som årsvis fick erfarenhet av dygnsvård. Störst risk att för första gången komma i samhällelig dygnsvård fanns i spädbarnsåren och under tonåren. Mellan 5 och 12 års ålder var antalet nya barn ungefär lika många varje år. Men

Diagram 1

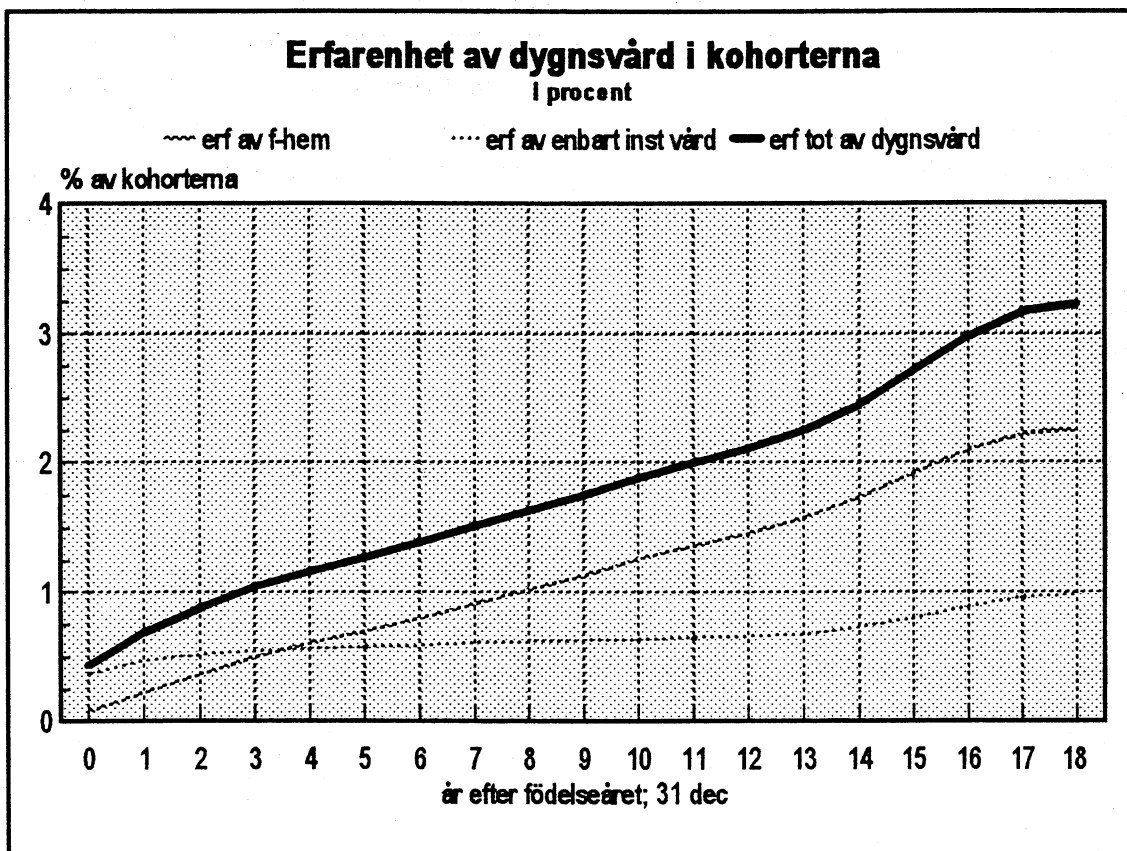

Diagram 2

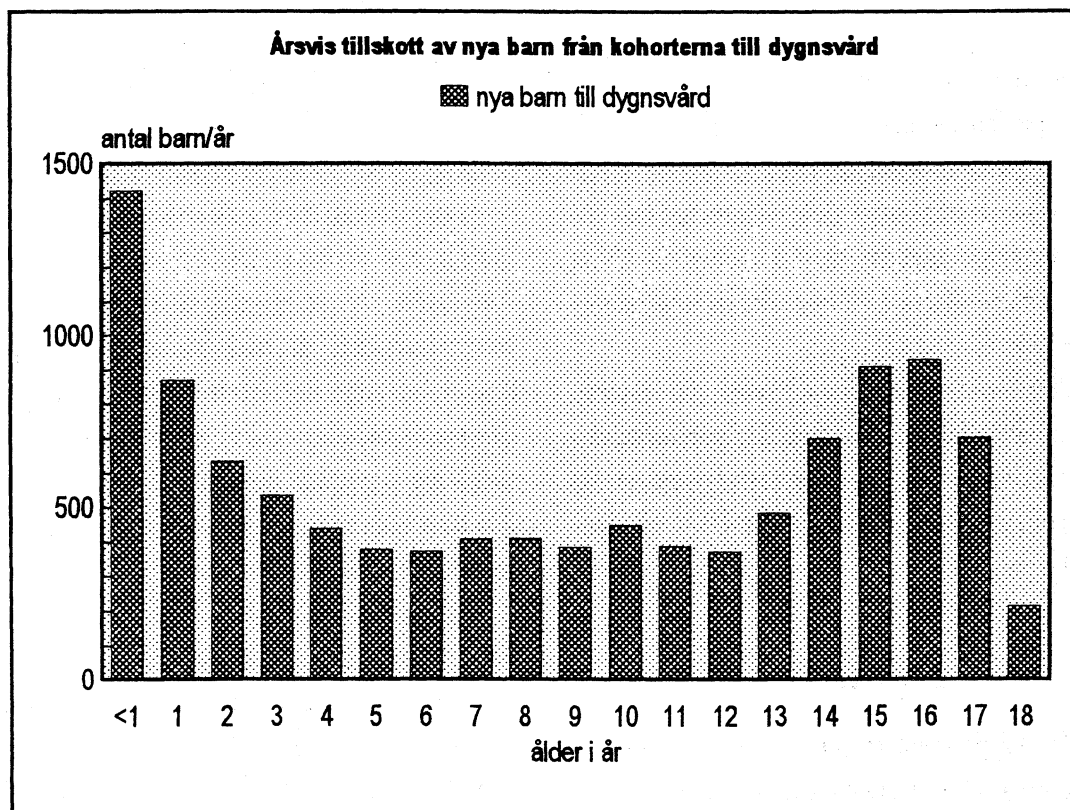
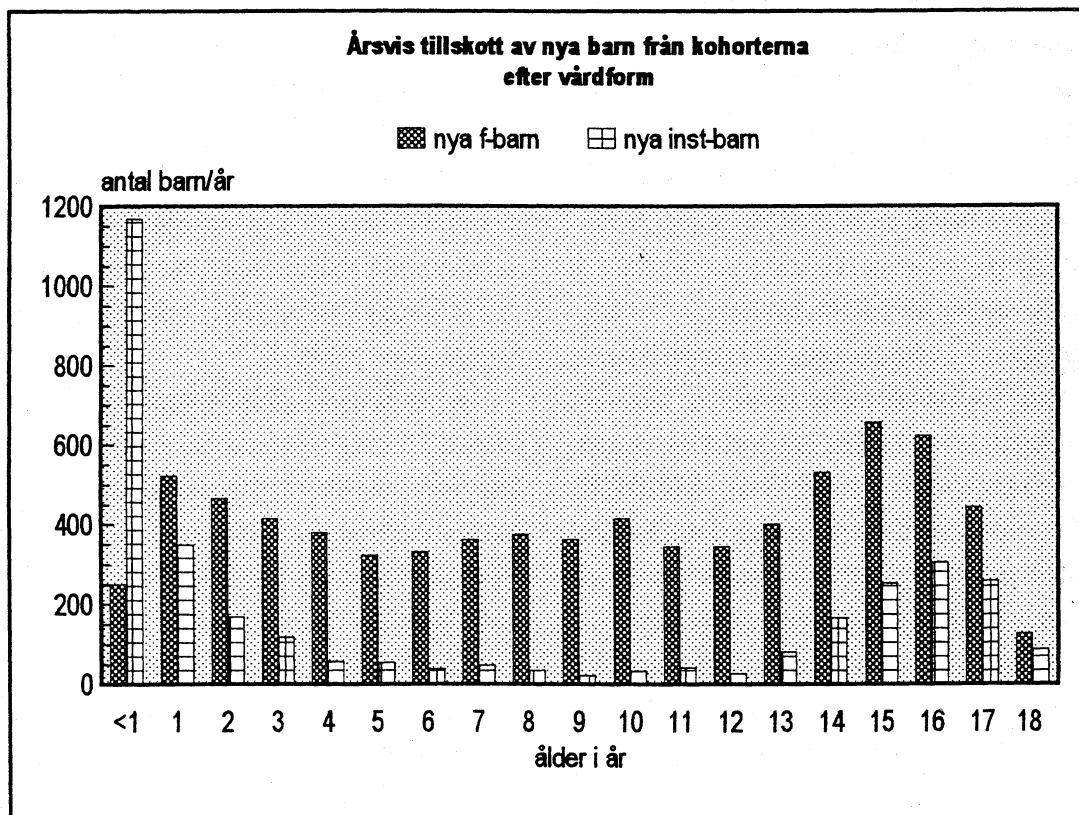

Diagram 3

Bo Vinnerljung – Hur vanligt är det att ha varit fosterbarn?

det finns stora skillnader mellan fosterbarnen och de som enbart vårdats på institution:

- till institutionsvård kom nya barn främst i spädbarnsåren och tonåren. Det var mycket få som placerades för första gången – och som inte gick vidare till fosterbarnsvård samma år – i åldern 4–13 år (som minst runt 10 barn/år från varje kohort).
- tillströmningen av nya barn till fosterbarnsvård är mera jämn. Topparna finns i 1–3 årsåldern och i tonåren (uppmot 50 procent ökning jämfört med 11–12-årsåldern).

Diskussion

Minst 3,2 procent av alla födda 1972–1974 hade någon gång under sin barndom varit i dygnsvård varav 2,3 procent i fosterhem (här innefattas inte s.k. »privatplaceringar» eftersom dessa aldrig registreras hos SCB). Är detta många eller få? Det är svårt att ge ett klokt svar eftersom mig veterligt ingen liknande undersökning gjorts i Sverige. Vad ska man jämföra med? I SCB:s statistik för 1985, då personerna i kohorterna var 11–13 år, hade under året 0,94 procent av befolkningen 0–17 år någon gång under året varit placerad i vård utom hemmet (jml Socialtjänstlagen eller Lagen om vård av unga). Motsvarande siffra för 1993 var 0,85 (SCB, 1987, 1994). Studien pekar med andra ord på att runt 3–4 gånger fler barn berörs av dygnsvården än ett årligt tvärsnittsmått.

Avsevärt färre nya barn mellan 4 och 12 år kom till dygnsvården jämfört med småbarn och tonåringar. Framför allt var det mycket få nya barn som togs in till institu-

tionsvård för första gången mellan spädbarns- och tonårsperioden. Beror detta på att färre barn i åldersgruppen blev föremål för vård, att de flesta som togs in snabbt gick vidare till fosterhem eller var det många barn som återkom? Siffrorna kan tyda på att institutionsvården mellan spädbarns- och tonåren till stor del möter barn som varit i vård, lämnat den och återkommer senare. Här är dock en varning befogad. Det är omöjligt att uttala sig om resultatens generaliserbarhet över tid. Mönstret kan skilja sig påtagligt mellan både olika perioder och kohorter, vilket antyds i skillnaderna mellan årskullarna inom denna studie.

I tonåren togs ett kraftigt ökat antal nya barn in till dygnsvårdssystemet. Vilka var de? I befolkningsstatistiken ser vi att årskohorten av barn födda 1974 växte med drygt 4.000 mellan födelseåret och 17:e levnadsåret, en ökning på 3,7 procent som sannolikt består av invandrare. Är denna grupp överrepresenterad i materialet? Här går det inte att få svar av »det historiska barnavårdsregistret» eftersom invandrabarn inte kan identifieras (jämför diskussion i Hessle, 1984; fr.o.m. 1992 är det dock möjligt genom samkörning med ett nytt register över befolkningsförändringar, vilket gjordes i SoS-rapport 1995:7).

Jag har försökt göra en bedömning av hur många i Sveriges vuxna befolkning som någon gång under sin barndom varit fosterbarn i vid mening, det vill säga som någon gång i barndomen bott i annan familj än sin egen (mer än tillfälligt). Det är en mycket vansklig uppgift, bland annat eftersom vi vet lite om genomströmningen i fosterbarnsvården under de förflutna årtiondena. Sannolikt har den varit mindre än idag ef-

tersom barnen förr stannade längre i vård (se t.ex. SOU 1974:7). Följande ska inte betraktas om »analysresultat« utan som en grov uppskattning utifrån ett begränsat material. Om vi jämför statistiken över antalet fosterbarn en viss dag på året över tid med

- resultaten från ovan redovisade undersökning och
- med aktuell åldersdemografisk befolkningsstatistik samt
- justerar grovt för en lägre genomströmning under 40–60-talen och
- gör ett tillägg för s.k. privatplacerade barn de senaste årtiondena

bör 3–4 procent av den svenskfödda vuxna befolkningen (≥ 20 år) ha varit fosterbarn under en kortare eller längre del av uppväxten; runt 200.000 personer. Tar man med personer som enbart vårdats på institution är det 4–5 procent som någon gång under sin barndom eller tonårstid varit i vård utom hemmet. Wohlkind, som arbetat med flera epidemiologiska material för att besvara liknande frågor menar att 4–6 procent av Storbritanniens befolkning blir någon gång under uppväxten intagna till dygnsvård («care»), motsvarande privatplaceringar ej inräknade (Bamford & Wohlkind, 1988). I en uppföljningsundersökning av danska omhändertagna barn gjordes intervjuer om erfarenhet av boende utanför familjen under uppväxttiden med en normalgrupp bestående av 469 danskar, födda 1967 (Christoffersen, 1993). Tre procent hade varit i fosterhem, varav två procent hos släktingar. På grund av klassificeringsättet är det svårt att bestämma vad som motsvarar »erfarenhet av dygnsvård« enligt svenskt synsätt men runt 6 procent bör vara en någorlunda jämförbar siffra (uppskattning från a a, s

103). Men denna siffra har då sitt ursprung i en liten undersökningsgrupp. Omfattningen av dygnsvården av barn/ungdom i Sverige verkar följaktligen vara ungefär densamma som i Storbritannien (och möjligen även i Danmark).

3–4 procent av befolkningen som varit fosterbarn är otvivelaktigt vad man i media brukar kalla »en stor grupp«. Andra grupper av samma omfång – men med helt annorlunda bakgrund (t.ex. med olika former av handikapp) – har tillkämpat sig omfattande samhälleligt stöd på en rad områden. Richard Barth har i USA konstaterat att fosterbarn inte är »en gynnad grupp« i vuxenlivets start. Han har argumenterat för positiv särbehandling av unga fosterbarn i form av stödsatser under övergången till ett eget liv, exempelvis genom finansiell hjälp till utbildning (Barth, 1986; jfr Vinnerljung, 1996a).

Metodologiska reflektioner

Undersökningen som redovisats i artikeln svarar endimensionellt på en enda fråga, vilket var huvudsyftet. Men ansatsen har ett vidare användningsområde. Jag vill avslutningsvis peka på några metodologiska utvecklingsmöjligheter för svensk forskning om psykosocialt utsatta familjer, barn och ungdomar.

1. Det är troligt att återkommande uppföljningar av kohorter – egentliga kohortundersökningar – mer tillförlitligt än tvärsnittsmått kan visa hur omfattningen av socialvårdens interventioner och insatser förändras över tid. Det vore till exempel lätt (och intressant) att jämföra denna studies resultat avseende dygnsvård för

barn i förskoleåren under 70-talet genom att på samma sätt ta fram data om barn födda 1984–86. Härigenom skulle man med ett stort underlag kunna visa hur socialtjänstens mest ingripande insatser utvecklats kvantitativt för de allra yngsta barnen efter att Socialtjänstlagen trätt i kraft.

2. Mer avancerade epidemiologiska studier med goda bakgrundsdata bör vara en fruktbar kunskapsväg till förståelse av vilka samband samhällets interventioner i utsatta barnfamiljer har med sociala fenomen på en strukturell nivå, t.ex. fattigdom, familjesplittring, immigration och regionala sociala ojämlikheter. Ofta används begreppet socialepidemiologi för sådana forskningsinsatser. Den israeliske forskaren Julie Cwikel (1994) har i en artikel beskrivit socialepidemiologins grunder och har föreslagit en definition som även innefattar uppgiften att utveckla interventionsstrategier på såväl individ- som grupp- och samhällsnivå för att reducera »...the extent, adverse impact or incidence of a health or social problem« (a a, s 26; se även samma argumentering i George et al, 1994). Det handlar med andra ord inte bara om att synliggöra »soten« utan även om att finna »boten«.
3. Ansatsen bör även kunna användas för att utvärdera olika socialpolitiska ambitioner för utsatta barnfamiljer.

Dygnsvård av barn oftast som en konsekvens av individuella patologier hos en liten extremgrupp av föräldrar, även om forskare i flera länder visat att barnavårdsinterventioner är kopplade till fattigdom och till utsatthet för exempelvis ensamstående kvinnor och etniska minoriteter (t.ex. Bebbington & Miles, 1989). Större epidemiologiska undersökningar av kohortmaterial bör, jämfört med tvärsnitts- eller kliniska studier, ge oss bättre möjligheter än hittills att förstå komplexiteten i sambanden familjsamhälle. Sådana forskningsresultat har följaktligen en stark potential för praktisk-politisk användning. Detta har påpekats med emfas av Robert Goerge, Fred Wulczyn och David Fanshel (1994), tre av USA:s mest framstående barnavårdsforskare:

Olyckligtvis finns det få systematiska data som beskriver hur användningen av dygnsvårdsinsatser för barn och ungdom förändras över tid och från ett socialt, politiskt eller geografiskt område till ett annat. Utan sådana data är det i bästa fall svårt att målrelatera verksamheten. ... Vi kan tillägga att vår begränsade förståelse av dygnsvårdsinsatsernas epidemiologi inskränker vår förmåga att koppla samman dem med större samhällsfrågor som fattigdom, familjestabilitet och kulturella skillnader i uppfostringsmönster. ... (Det) inverkar också på vår förmåga att utvärdera effektiviteten i handlingsprogram (policy) och planerade insatser (s 533–534, *min övers.* *Det amerikanska »foster care» är översatt med »dygnsvårdsinsatser» eftersom begreppet förutom fosterbarnsvård även inbegriper olika former av institutionsvård för barn och ungdom).*

Referenser

- Andersson G (1984): *Små barn på barnhem*. Doktorsavhandling. Malmö: Liber.
- Andersson G (1988): »En uppföljning av barn som skilts från sina föräldrar«. Lunds Universitet: *Meddelanden från Socialhögskolan*, 1988:1.
- Andersson G (1995): *Barn i samhällsvård*. Lund: Studentlitteratur.
- Aronsson M & Hagberg B (1993): »Hur har det gått för de alkoholskadede barnen?« *Läkartidningen*, vol 90, nr 23, 1993, pp 2214–2219.
- Bamford & Wohlkind (1988): *The physical and mental health of children in care: research needs*. London: Economics and Social Research Council, papers.
- Barth R (1986): »Emancipation services for adolescents in foster care«. *Social Work*, no 31, May–June 1986, pp 165–171.
- Bebbington A & Miles J (1989): »The background of children who enter local authority care«. *British Journal of Social Work*, 1989, 19, pp 349–368.
- Billing L, Eriksson M, Larsson G & Zetterström R (1979): »Occurrence of abuse and neglect of children born to amphetamine addicted mothers«. *Child Abuse and Neglect*, vol 3, pp 205–211.
- Billing L, Eriksson M, Larsson G & Zetterström R (1980): »Amphetamine addiction and pregnancy. Psychosocial and pediatric aspects«. I Larsson G: *The amphetamine addicted mother and her child*. Doktorsavhandling. Stockholm: Karolinska Institutet.
- Billing L, Eriksson M, Steneroth G & Zetterström R (1985): »Pre-school children of amphetamine-addicted mothers. I. Somatic and psychomotor development«. *Acta Paediatrica Scandinavia* 74/1985, pp 179–184.
- Billing L, Eriksson M, Steneroth G & Zetterström R (1988): »Predictive indicators for adjustment in 4-year-old children whose mothers used amphetamine during pregnancy«. *Child Abuse & Neglect*, vol 12, 1988, pp 503–507.
- Bohman M & Sigvardsson S (1980): »Negative social heritage«. *Adoption & Fostering*, no 3, 1980, pp 25–31.
- Bågedahl-Strindlund M (1987): *Papapartum mentally ill mothers and their children*. Doktorsavhandling. Stockholm: Karolinska institutet, inst för psykiatri.
- Börjeson B & Håkansson H (1990): *Hotade – försummade – övergivna*. Stockholm: Raben & Sjögren.
- Cederström A (1990): *Fosterbarns anpassning – en relationsproblematik*. Doktorsavhandling. Stockholms Universitet: Pedagogiska institutionen.
- Cederström A (1994): *Fosterbarns anpassning II. Delstudie 1*. Stockholms Universitet: Pedagogiska institutionen.
- Christoffersen M G (1993): *Anbragte børns livsførløb*. Köpenhamn: Socialforskningsinstituttet, rapport 93:11.
- Cook SR (1992): *Long term outcomes for former foster children*. Opubl doktorsavhandling. Lincoln, Nebr: University of Nebraska, dept of Sociology.
- Cwikel J (1994): »Social epidemiology: an integrative and practice research and practice strategy applied to homelessness«. *Journal of Social Service Research*, vol 19(1/2) 1994, pp 23–47.
- Ekström M (1993): »Sociologiska förklaringar och variabelanalysens gränser«. *Sociologisk forskning* nr 2, 1993, pp 26–58.
- Eriksson M, Billing L, Steneroth G & Zetterström R (1985): »Pre-school children of amphetamine-addicted mothers. II. Environment and supportive social welfare«. *Acta Paediatrica Scandinavia* 74/1985, pp 185–190.
- Eriksson M, Billing L, Steneroth G & Zetterström R (1989): »Health and development of 8-year-old children whose mothers abused amphetamine during pregnancy«. *Acta Paediatrica Scandinavia* 78, 1989, pp 944–949.
- Eriksson M & Zetterström R (1987): »Hälsa under barnåren«. *Socialmedicinsk Tidskrift*, 1987, 64:e årg, 1, pp 37–38.
- Eriksson R & Åberg R (1984): *Välfärd i förändring*. Stockholm: Bokförlaget Prisma.
- Fein E, Maluccio A & Kluger M (1990): *No more partings. An examination of long-term foster family care*. Washington, DC: Child Welfare League of America.
- Fridlitzius G (1989): »Den deformerade kohorten – 1800-talets dödlighetsnedgång i ett generationsperspektiv«. I Bromme P & Ohlsson (red): Generationseffekten. *Befolkningsekonomiska problem*. Stockholm: SNS Förlag.

- Gillberg C, Geijer-Karlsson M & Rasmussen P (1983): »Utvecklingsstörda föräldrar och deras barn«. *Socialmedicinsk Tidskrift*, nr 4–5 1983, pp 260–265.
- Goerge R (1990): »The reunification process in substitute care«. *Social Service Review*, September 1990, pp 422–457.
- Goerge R, Wulczyn F & Fanshel D (1994): »A foster care research agenda for the 90s«. *Child Welfare*, vol LXXIII, no 5, Sept–Oct 1994, pp 525–549.
- Hessle S (1984): »Omhändertagande av invandrabarn«. I Soydan H (red): *Socialt arbete med invandrare*. Stockholm: LiberFörlag.
- Hessle S (1988): *Familjer i sönderfall*. Göteborg: Norstedts.
- Höglund-Davila E & Landgren-Möller E (1991): »Vilka barn omhändertas av samhället?« I Hoem et al: *Livsförloppsanalys*. Örebro: SCB, Bakgrundsmaterial från demografiska funktionen 1991:2.
- Johansson S (1980): *Barnens välfärd. Hur ser den ut och hur mäter vi den?* Stockholm: Institutet för Social Forskning, stencil.
- Kollberg E (1989): *Omstridda mödrar*. Doktorsavhandling. Göteborg: Nordiska Hälsovårdshögskolan.
- Larsson G (1980): »Amphetamine addiction and pregnancy«. I V. I Larsson G (1980): *The amphetamine addicted mother and her child*. Doktorsavhandling. Stockholm: Karolinska Institutet.
- Larsson G & Ekenstein G (1983): »Institutional care in Sweden: criteria for admission in 1970, 1975 and 1980«. *Child Abuse & Neglect*, 7, pp 11–16.
- Linderot S (1992): *Utvärdering av försöksprojektet – Filborna basenhet*. Lunds Universitet: Socialhögskolan, stencil.
- Lindsey D (1992): »Adequacy of income and the foster care placement decision: Using an odds ratio approach to examine client variables«. *Social Work Research & Abstracts*, vol 28, no 3, September 1992, pp 29–36.
- Ljunggren G (1991): *En svala gör ingen sommar. Hemflyttning av familjehemsplacerade barn*. Karlshamn: Blekinge FoU-enhet.
- Länsstyrelsen i Stockholms län (1994): *Barn som placerats i familjehem*. Socialenheten, Rapport 1994:7.
- Mapstone E (1969): »Children in care«. *Concern*, 3, pp 23–28.
- Nilsson G (1986): *Distriktsförlagd familjevård – bakgrund, förslag, genomförande*. PM från Malmö Socialförvaltning, stencil.
- Royse D & Wiehe V (1989): »Assessing effects of foster care on adults raised as foster children: a methodological issue«. *Psychological Reports*, 1989, 64, pp 677–678.
- Rydélius P-A (1981): *Barn till alkoholiserade fäder. Social anpassning och hälsotillstånd under 20 år*. Stockholm: LiberFörlag, Stockholmsmonografier utgivna av Stockholms kommun.
- Rönström A (1981): *Mentally retarded parents and their children*. Stockholm: Svenska Rädda Barnen (opublic arbete).
- Salonen T (1993): *Margins of welfare*. Doktorsavhandling. Hällestad: Hällestad Press.
- Samhällets barnavård 1940*, utgiven av Socialstyrelsen.
- Samhällets barnavård år 1950*. Stockholm: Kungliga Socialstyrelsen.
- Samhällets barnavård 1960*. Stockholm: Kungliga Socialstyrelsen.
- SCB (1987): *Insatser för barn och unga enligt SoL och LVU*, 1985. Kommunvis fördelning. Statistiska Meddelanden S 31 SM 8701.
- SCB (1991) *Insatser för barn och unga 1990*. Statistiska Meddelanden S 32 SM 9101.
- SCB (1994): *Insatser för barn och unga 1993*. Statistiska Meddelanden S 32 SM 9401.
- Socialstyrelsen (1994): *Barn på institution. En uppföljning av barn i åldern 2–9 år som den 31 december 1992 sammanhängande vistats i hem för vård eller boende mer än tre år*. Stencilerat PM.
- Socialstyrelsen följer upp och utvärderar* 1994:10: Barn och ungdomsinstitutioner.
- SoS-rapport 1990:4: *Vård utom hemmet*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- SoS-rapport 1995:7: *Invandrabarn i familjehem*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- SOU 1974:7: *Barn och ungdomsvård*. Socialdepartementet.
- Statistisk årsbok 1972*. Stockholm: Liber Förlag/Allmänna Förlaget.
- Statistisk årsbok 1982/83*. Stockholm: Liber Förlag/Allmänna Förlaget.
- Statistisk årsbok 94*. Stockholm: SCB Förlag.
- Vinnerlång B (1989): *Fosterhemsförvaltningen*. Lunds Universitet: Meddelanden från Socialhögskolan 1989:3.
- Vinnerlång B (1995): »Mortalitet bland fosterbarn som placerats före tonåren«. *Socialvetenskaplig Tidskrift*, årg 2, no 1, 1995, pp 60–72.

- Vinnerljung B (1996a): *Fosterbarn som vuxna*. Doktorsavhandling. Lund: Arkiv Förlag.
- Vinnerljung B (1996b): *Svensk forskning om fosterbarnsvård – en översikt*. Stockholm: CUS/Liber Utbildning.
- Vinterhed K (1985): *De andra föräldrarna*. Stockholm: Skeab.
- Vuksanovic M (1979): *Kodbok för 1974 års levnadsnivåundersökning*. Stockholm: Institutet för Social Forskning, rapport nr 6 från levnadsnivåprojektet.
- Wohlkind S N (1977): »Women who have been »in care« – psychological and social status during pregnancy». *Journal of Child Psychology & Psychiatry*, vol 18, 1977, pp 179–182.
- Wohlkind S N & Rutter M (1973): »Children who have been »in care« – an epidemiological study». *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 14, pp 97–105.

Summary

A descriptive epidemiological study of foster care in Sweden

Information on how many in a national population have experienced foster care is scarce. Usually the only data available on the prevalence of foster care are yearly cross-section statistics. In this article results from a descriptive epidemiological study are presented. A national database, kept by Statistics Sweden, lists all children and young persons subjected to child welfare measures plus type of measure, age and sex. Individual data are accumulated throughout childhood. This is possible since everyone living in Sweden is assigned an individually unique ten-digit personal identification number.

Data on placement in care for the full birth cohorts born 1972–1974 were compared with demographic statistics. The results show that 3.22 percent had been in care some time during their childhood (0–17 years) and 2.25 percent in foster care, not counting private foster care. By further comparing these figures with statistics on foster care during the last 70 years and po-

pulation statistics, adding estimations of the number of private foster care placements, a rough estimate can be made of the prevalence of care and foster care experience in the Swedish population: 4–5 percent of all adults have been in care and 3–4 percent in foster care (private foster care included). The first figure (4–5 percent having been in care) corresponds to similar estimates for Britain (Bamford & Wohlkind, 1988).

Calls are made for more advanced epidemiological research on Swedish child welfare since very few studies have used this approach – in fact epidemiological data on Swedish child welfare interventions and services are generally scarce. This limited understanding of the epidemiology of child welfare restricts our ability to connect child welfare interventions and services to broader social issues on a structural level, e.g. poverty, family stability and migration.